

УДК 378.015.31:7.012

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.89.16>

Костюк О. П.

ЕСТЕТИЧНЕ СПРИЙНЯТТЯ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ДИЗАЙНЕРІВ

У дослідженні визначена категорія естетичного сприйняття як здатність людини сприймати й оцінювати ступінь естетичної досконалості предметного й духовного світу, що дозволяє їй приймати адекватні рішення щодо становлення та розвитку чуттєвої культури. Висвітлено термінологію мистецтва як самостійної форми естетичної діяльності, основні закономірності щодо еволюції мистецтва з позиції соціокультурних та історичних процесів. Розкрито специфіку усвідомлення людиною різних форм краси через категоріальне визначення прекрасного, досконалого, гармонійного, ціннісного. З'ясовано, що в українському суспільстві наразі існує потреба у фахівцях з сформованим естетичним смаком, здатних гармонійно й досконало підносити вироби з художньо-творчим змістом до рівня сучасних потреб та вимог. В статті розкриваються питання, пов'язані з проблемою формування естетичного сприйняття в системі підготовки майбутніх дизайнерів. Акцентовано увагу, що професійна діяльність дизайнерів, в основі якої лежить вміння взаємодіяти зі світом прекрасного, налагоджувати плідний діалог з художньо-естетичними цінностями, надавати естетичного вираження предмету та просторовому середовищу, вимагає процесу формування у майбутніх дизайнерів естетичного сприйняття, що потребує адекватної суспільної уваги та педагогічної підтримки. Наголошено, що в системі підготовки майбутніх дизайнерів необхідною складовою повинно бути розвиток естетичного смаку, що ґрунтується на сформованих естетичних поглядах та критичному ставленні до впливів соціокультурного середовища. Зроблено висновок, що науково-педагогічні розвідки за відповідними методами дослідження мають показати зв'язок у формуванні художньо-проектної діяльності майбутніх дизайнерів з їх ціннісними орієнтаціями, духовними потребами, уявленнями про прекрасне в матеріально-просторовому середовищі, а також з рівнем сформованості естетичного сприйняття. В цьому контексті зазначено, що усвідомлення цінностей, поглядів та ідеалів майбутніми дизайнерами дозволяє оцінити основу мотивації їхньої творчої діяльності, здатність самостійно реалізовувати дизайн-проекти. У своїх пошуках з формування естетичного сприйняття майбутніх дизайнерів перспективними напрямками визначено дослідження на орієнтацію створення умов для духовного вдосконалення особистості як своєрідної форми самосвідомості та творчої реалізації.

Ключові слова: естетичне сприйняття, мистецтво, дизайнер, професійна діяльність, художньо-естетична освіта.

В сучасному глобалізованому суспільстві набуває актуальності спрямованість на формування концепції нової візуальності як орієнтир на безмежність джерел радикальних експериментів і пошуків. Критика і заперечення академічного відтворення дійсності підкріплені інноваційними науковими відкриттями, що призводять до побудови нових принципів відтворення дійсності. Цю тенденцію описав один із найвпливовіших діячів світового авангарду Марсель Дюшан як прагнення «вийти за межі фізичної сторони живопису». Він казав про велику різницю між живописом, спрямованим на сітківку ока, й живописом, що виходить за рамки візуального враження, який використовує фарби як трамплін для подальшого стрибка.

Парадигмальна зміна мистецтва актуалізує терміни та категорії, серед яких особливого значення набуває естетичне сприйняття візуального, пріоритет в якому має не зовнішня складова, а осмислення внутрішньої сутності. Естетичне сприйняття як здатність людини сприймати й оцінювати ступінь естетичної досконалості предметного й духовного світу, дозволяє їй приймати правильні рішення щодо становлення та розвитку чуттєвої культури, виявляється в еволюції сприйняття мистецтва з позиції соціокультурних та історичних процесів, розкриває специфіку усвідомлення людиною різних форм краси через категоріальне визначення прекрасного, досконалого, гармонійного, ціннісного.

Тому в системі підготовки майбутніх дизайнерів необхідною складовою повинно бути розвиток естетичного смаку, що ґрунтується на сформованих естетичних поглядах та критичному ставленні до впливів соціокультурного середовища. У цьому контексті постає проблема розв'язання взаємозв'язку формування художньо-проектної діяльності майбутніх дизайнерів з їх ціннісними орієнтаціями, духовними потребами, уявленнями про прекрасне в матеріально-просторовому середовищі, а також з рівнем сформованості естетичного сприйняття.

Мета дослідження – визначити категорію естетичного сприйняття та обґрунтувати необхідність формування естетичного смаку у майбутніх дизайнерів в процесі фахової підготовки.

У результаті аналізу філософської, психологічної, педагогічної наукової літератури визначено стан висвітлення проблеми формування естетичного сприйняття майбутніх дизайнерів. Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх дизайнерів висвітлено в працях (С. Антонович, В. Бутенко, В. Томашевський та ін.); філософське розуміння естетичного розкрито в дослідженнях (Ж. Бодрійяр, В. Кремень, Л. Левчук та ін.); психологічні проблеми естетичного сприйняття представлено в розвідках (Л. Віготський, М. Кайку та ін.).

Сучасна людина є оточеною різними видами мистецтва у всіх можливих його формах та проявах. Одним з можливих способів класифікації таких варіацій є рівень абстрактності або репрезентативності сприйняття, тобто, реалістичності та зрозумілості. У визначальному сенсі, рушійною силою, заснованою на особистому

підході митця до відображення у своїх творах власних світоглядних установок, є свідомо орієнтація на пошук нових форм, на відмову від зовнішньої подібності з життєвими реаліями, вираження таких форм мислення як метафора, асоціація, фантастична образність, чуттєвість, абстрактність у поєднанні з інтерпретаційними можливостями людського інтелекту. Цей процес, за визначенням науковця з теоретичної фізики М. Кайку, подібний до експериментування з «потокм свідомості», що повністю відповідає сучасним передбаченням майбутнього [4].

У загальному визначенні естетичне сприйняття – це здатність людини сприймати й оцінювати ступінь естетичної досконалості предметного й духовного світу, що дозволяє їй приймати адекватні рішення щодо постановки «великої мети» та її досягнення. Естетичне у становленні та розвитку чуттєвої культури, що виявляється в еволюції сприйняття мистецтва з позиції соціокультурних та історичних процесів, розкриває специфіку усвідомлення людиною різних форм краси через категоріальне визначення прекрасного, досконалого, гармонійного, ціннісного. Йоганн Вольфганг фон Гете казав про прекрасне в житті, прекрасне в мистецтві, що допомагає людині жити, допомагає виконувати складну справу життя, бо це прекрасне випрямляє її душу. Джерела естетичного походять від краси, а мистецтво в цьому контексті є невичерпним і об'єктивним джерелом краси. Це означає, що мистецтво є активним чинником формування розвиненого естетичного. Розуміння природи справжнього мистецтва, його цінності, розрізнення «не мистецтва» та кітчу, механізмів впливу на людину має велике значення для розвитку естетичного сприйняття.

У загальному визначенні мистецтво – це досконала майстерність відображення дійсності. Велика привілея мистецтва – осмислення дійсності, розкриття та дослідження внутрішнього світу людини. Один з найважливіших аспектів мистецтва є процес функціонування в суспільстві. Через систему художніх образів мистецтво певними засобами й прийомами інтерпретує, розуміє, пізнає світ, тому мистецтво це прояв естетичного відношення людини до світу. Виникнення мистецтва як самостійної форми естетичної діяльності має свою історію і логіку, що дає матеріалістичний погляд на сутність естетичної дії, уміння визначати основні закономірності щодо еволюції мистецтва. Що ж це за закономірності?

По-перше, мистецтво виникало з естетичних потреб і естетичних навичок, вироблених у контексті безпосередньої практичної дії. Розвинені навички та естетичні потреби сприяли формуванню суспільної необхідності культивувати естетичне переживання та зміщувати акценти з практичного і магічного на сферу суспільних зв'язків та суспільних уявлень.

По-друге, в історії поділу праці на фізичну та розумову поява мистецтва була як завершальний етап. Усі його попередні історичні форми є фактично поділом у сфері матеріального виробництва. Відокремлення духовного виробництва від матеріального створило умови для інтенсивного розвитку першого, й як результат – формування професійної діяльності в галузі мистецтва, науки, філософії.

По-третє, історичним фактом було те, що мистецтво створювалося тільки в суспільстві, що було поділено на класи. Класи, що домінують у матеріальному виробництві, контролюють інтелектуальне виробництво: ідеї та естетичні потреби панівного класу стають домінуючими ідеями та потребами. В цій закономірності немає приниження культурної та естетичної цінності мистецтва класового суспільства, тому що кожен клас, незважаючи на всі класові межі, розвиває й культивує загальнолюдські ідеали та цінності в своєму конкретному історичному контексті.

По-четверте, мистецтво розвивається лише в тісному зв'язку із соціально-економічним і духовним життям суспільства. Цей зв'язок є не прямою залежністю один від одного, а складною діалектичною залежністю. Це такі собі відносини, що кожного разу вимагають конкретного історичного аналізу. В історії мистецтва є приклади прямої та оберненої залежності від соціально-економічного рівня розвитку суспільства.

По-п'яте, функції мистецтва залежно від конкретного культурно-історичного періоду можуть змінюватися, цінність мистецтва у кожному епоху індивідуальна. Головною функцією може вважатися то виховна, то гедоністична, то дидактична, тощо. При цьому суть мистецтва завжди залишається незмінною, хоча світ мистецтва, його види і жанри, стилі, напрямки, школи, їх зв'язок з життям різноманітні у різні історичні періоди, в різні режими, в різні культури й цивілізації. Ця сутність мистецтва – у творчості. Саме творчість визначає і процес творення мистецтва, і процес його сприйняття [3, с. 50–52].

На цьому треба поставити наголос. Естетична діяльність, яка існує в контексті соціальних практик, збагачується, коли вона відокремлена від суто практичної, й існує самостійно, що сприяє розвитку творчих здібностей митця. Але, іноді, життєві потреби не можуть бути задоволені, наприклад, через соціально-економічні обмеження умов життя або інші кризи суспільства. Тоді мистецтво стає, перш за все, духовною формою діяльності. У такому форматі створюються умови та визначаються параметри вдосконалення митця. Людина набуває загальнолюдську здатність формувати, змінювати, творити «за законами краси», тим самим, відкриває можливості впливати на загальний розвиток суспільства.

У цьому сенсі мистецтво відображає досконалий, ціннісний світогляд, що відбиває духовно-практичний світ як бажаний для митця. Таке мистецтво, що наближається до дійсності з погляду вищих потреб людського розвитку, створює ідеал, тобто ідеальний образ, ідеальний зразок, які є загальносоціальною потребою. В естетичному ідеалі відбиваються суттєві характеристики, закономірності та вимоги реального життя, тобто можливої чи віртуальної реальності. Тому мистецтво, що має можливість цілісної реконструкції життя, поєднує в собі й твори, що відобразатимуть дійсність, й ідеал, й потреби суспільства. Відбувається зв'язок

людини з людиною, зв'язок поколінь, народів, культур. За таких умов мистецтво накладає на людське буття відбиток вічності, ідеальної життєвості, що пронизують та оживають усі суспільні структури.

Як саме впливає мистецтво на людину?

Згідно з вченням З. Фрейда, однією з найважливіших функцій мистецтва є вдосконалення людини. Трансформація особистості шляхом очищення, з погляду теорії катарсису, набуває форми перетворення потворного на прекрасне, низького у піднесене, аморальності на моральність. Аристотель називав катарсисом (грец. *Κάθαρσις* – підйом, очищення, зцілення) – протиставлення людських почуттів та дій зовнішньому світу через релігійно-художню свідомість.

Медичне очищення (медична теорія катарсису) базувалася на ідеї трактування хвороби тіла як проголошення єдності людини з основними елементами світобудови (ідеями макро- і мікросвіту). Відповідно до натурфілософії, людина – це мікрокосмос, що відображає Всесвіт у мініатюрі. Отже, коли внутрішні частини «душі» відповідають тим же «ідеям», що і в макрокосмі, співвідношення мікро- і макрокосмосу цілком визначено. Ця теорія згадується в поемі Емпедокла «Про природу», яка викладає вчення про існування чотирьох елементів, що утворюють «коріння» речей, так зване архе (грец. *Ἀρχή* початок, принцип) у стародавній досократівській філософії Греції – основний принцип, на якому побудований Всесвіт. Тому можна сказати, що через ідею духовного розвитку людини можна зрозуміти ідею Всесвіту, і навпаки, мікрокосм залежить від того, як він сприймає і з'єднується з макрокосмом. Ці стани, як ознаки очисного досвіду, допомагають зрозуміти проблеми виховання душі, а отже її очищення та зцілення. У процесі розвитку особистості існує глибокий взаємозв'язок між етикою та естетикою (етична теорія катарсису), яка відповідає законам «правди», «добра», «краси» тощо.

На цьому етапі з'являється ще одна категорія, що поєднує в собі етику та естетику, – калатогатія як гармонія фізичної краси та духовного вдосконалення. За Платоном, краса є здатність людської пам'яті відбивати ідеальні образи та уявні відчуття, що своєю чергою має стимулювати очищення від хворобливих афектів. За Платоном, чистота прямо пов'язана з красою на рівні шляхетності, мужності та істинного знання та визначається вищою якістю в людині, яка завжди є результатом очищення [5].

У переосмисленні концепції катарсису актуалізувалася наприкінці XIX ст. та популяризувалася у сучасних психоаналітичних школах. У реалізації психоаналізу та андрогін-аналізу термін «катарсис» описує творчість та її сприйняття, що виникає в результаті екзистенційно-світоглядного очищення від бажань, травм та комплексів. За Н. Хамітовим, катарсис – це складне перетворення внутрішнього світу людини, що виникає в результаті переживання трагічних колізій та можливості їх вирішення, що веде до нового рівня буття [8].

В сучасному суспільстві очищення афектів здійснюється за допомогою візуального мистецтва. За Л. Виготським, мистецтво очищає від стереотипів та комплексів, прийняті у суспільстві, що дає змогу розкрити вроджений потенціал людини. Вчений та його послідовники дослідили, що, створюючи твори мистецтва чи спілкуючись із ними, митець або глядач вивільняється з жорсткої мережі асоціацій, що виникає у підсвідомості [2].

Щодо формування естетичного сприйняття майбутніх дизайнерів, то треба зазначити, що в освітній системі XXI ст. пріоритетними напрямками реформування стають інноваційні процеси. В. Кремень підкреслює важливість такої системи освіти, завдяки якій є можливість формувати інноваційну людину – з інноваційним мисленням, інноваційною культурою [6].

Важливим є розуміння естетичного сприйняття майбутніх дизайнерів як унікальної форми їхнього духовного самоусвідомлення та творчої реалізації. На основі розвитку естетичного сприйняття можна показати наявні можливості позиціонування майбутнього фахівця як об'єкта художньо-творчої діяльності, виявлення готовності до самостійного сприйняття, до глибокого розуміння, до творчого осмислення естетичних явищ, до розвитку та втілення власних естетичних поглядів на окремі речі, предмети, явища, процеси. В. Бутенко зазначає, що на зміну дещо обмеженого погляду на сутність художньо-естетичної освіти має прийти її усвідомлення як культурологічного явища, спрямованого на забезпечення послідовного вирішення таких завдань, як: розкриття естетичної цінності та виразності найважливіших властивостей людини, насамперед краси її фізичних, розумових, духовних і творчих здібностей; розкриття естетичної цінності довілля, тобто природного, предметного, соціального та художнього середовища; розкриття естетичної цінності основних видів діяльності людини, особливо її комунікативної, навчально-пізнавальної, професійної та креативної діяльності [4, с. 7–8].

В свою чергу, В. Томашевський наголошує, що пріоритетним завданням українське суспільство визначає підготовку особистості, здатної до активної взаємодії зі світом прекрасного, поглибленого сприйняття, правильної оцінки творчого, художньо-естетичного надбання; збереження й примноження на практиці та у процесі життєдіяльності і культуротворчості мистецьких, дизайнерських цінностей. Естетичне ставлення людини до навколишньої дійсності визначається важливим показником розвитку сучасної людини, сформованості її вмінь і навичок активно взаємодіяти з проявами краси в природі, побуті, праці, навчанні та творчості [7, с. 49–50].

Висновки. Науково-педагогічні розвідки за відповідними методами дослідження мають показати зв'язок у формуванні художньо-проектної діяльності майбутніх дизайнерів з їх ціннісними орієнтаціями, духовними потребами, уявленнями про прекрасне в матеріально-просторовому середовищі, а також з рівнем

сформованості естетичного сприйняття. Усвідомлення цінностей, поглядів та ідеалів майбутніми дизайнерами дозволяє оцінити основу мотивації їхньої творчої діяльності, здатність самостійно реалізовувати дизайн-проекти. У своїх пошуках з формування естетичного сприйняття майбутніх дизайнерів перспективними напрямками визначено дослідження на орієнтацію гармонізувати відносини людини та природи, привносячи до змісту та шляху життя елементи, які збагачували б її і наповнювали естетичними ідеями; створення умов для духовного вдосконалення особистості як своєрідної форми духовної самосвідомості та творчої реалізації.

Використана література:

1. Бутенко В. Г. Художньо-естетична освіта молоді та шляхи її модернізації. *Педагогіка вищої та середньої школи* : зб. наук. праць. 2005. № 10. 356 с.
2. Выготский Л. С. Психология искусства. Ростов н/Д : Феникс, 1998. 480 с.
3. Естетика / за заг. ред. Л. Т. Левчук. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 520 с.
4. Кайку М. Майбутнє розуму. Наукові спроби осягнути, вдосконалити і підсилити інтелект. Львів : Літопис, 2017. 408 с.
5. Костюк О. П. Зачіска як культурно-антропологічний феномен у контекстах ініціації : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.04. Харків, 2019. 225 с.
6. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ : Грамота, 2005. 448 с.
7. Томашевський В. В. Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх дизайнерів у закладах вищої освіти : дис. ... докт. педагог. наук : 13.00.04. Хмельницьк. 2020. 500 с.
8. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії: проблемалюдності та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Київ : КНТ, 2016. 396 с.

References:

1. Butenko V.Gh. (2005) Khudozhnjo-estetychna osvita molodi ta shljakhy jiji modernizaciji [Artistic and aesthetic education of youth and ways of its modernization]. *Pedagoghika vyshhoji ta serednjoji shkoly* : zb. nauk. pracj № 10. 356 s. [in Ukrainian].
2. Vygot'skij L. S. (1998) *Psihologiya iskusstva* [Psychology of art]. Rostov n/D : Feniks. 480 s. [in Russian]
3. Estetyka (2010) [Aesthetics] / za zagh. red. L. T. Levchuk. Kyjiv : Centr uchbovoji literatury. 520 s. [in Ukrainian].
4. Kajku M. (2017) *Majbutnje rozumu. Naukovi sprobny osjaghnuty, vdoskonalyty i pidsylyty intelekt* [The future of the mind. Scientific attempts to understand, improve and strengthen intelligence]. Ljviv. 408 s. [in Ukrainian].
5. Kostjuk O. P. (2019) *Zachiska jak kulturno-antropologichnyj fenomen u kontekstakh iniciaciji* : dys. ... kand. filos. Nauk : 09.00.04. [Hairstyle as a cultural and anthropological phenomenon in the context of initiation: The thesis ... Candidate of Philosophy Sciences : 09.00.04.]. Kharkiv. 225 s. [in Ukrainian].
6. Kremenj V. Gh. (2005) *Osvita i nauka v Ukrajinі – innovacijni aspekty. Strateghija. Realizacija. Rezuljtaty*. [Education and science in Ukraine – innovative aspects. Strategy. Realization] Kyjiv : Ghramota. 448 s. [in Ukrainian].
7. Tomashevs'kij V. V. *Teoretychni i metodychni zasady formuvannja estetyčnoji kultury majbutnikh dyzajneriv u zakladakh vyshhoji osvity*: dys. ... dokt. pedagogh. nauk : 13.00.04. [Theoretical and methodological principles of the formation of the aesthetic culture of future designers in institutions of higher education Doctor of Pedagogical Sciences : 13.00.04.]. Khmeljnycjk 2020. 500 s. [in Ukrainian].
8. Khamitov N., Gharmash L., Krylova S. *Istorija filosofiji: problema ljudyny ta jiji mezh. Vstup do filosofskojki antropologhiji jak metaantropologhiji* [History of philosophy: a problem man and his limits. Introduction to philosophical anthropology as metaanthropology]. Kyjiv. 2016. 396 s. [in Ukrainian].

Kostiuk O. Aesthetic perception in the training system of future designers

The study defined the category of aesthetic perception as a person's ability to perceive and evaluate the degree of aesthetic perfection of the material and spiritual world, which allows him to make adequate decisions regarding the formation and development of sensory culture. The terminology of art as an independent form of aesthetic activity, the main laws regarding the evolution of art from the standpoint of sociocultural and historical processes are highlighted. The specificity of a person's awareness of various forms of beauty through the categorical definition of beautiful, perfect, harmonious, valuable is revealed. It was found that in Ukrainian society there is currently a need for specialists with a formed aesthetic taste, who are able to harmoniously and perfectly elevate products with artistic and creative content to the level of modern needs and requirements. The article reveals issues related to the problem of forming aesthetic perception in the system of training future designers. It is emphasized that the professional activity of designers, which is based on the ability to interact with the world of beauty, to establish a fruitful dialogue with artistic and aesthetic values, to provide an aesthetic expression of the subject and the spatial environment, requires the process of forming aesthetic perception in future designers, which requires adequate public attention and pedagogical support. It is emphasized that in the training system of future designers, the necessary component should be the development of aesthetic taste, which is based on formed aesthetic views and a critical attitude to the influences of the socio-cultural environment. It was concluded that scientific-pedagogical investigations using appropriate research methods should show the connection in the formation of the artistic and project activity of future designers with their value orientations, spiritual needs, ideas about the beautiful in the material-spatial environment, as well as with the level of aesthetic perception. In this context, it is stated that awareness of values, views and ideals by future designers allows to assess the basis of motivation of their creative activity, the ability to independently implement design projects. In search for the formation of the aesthetic perception of future designers, promising directions are identified for research on the orientation of creating conditions for the spiritual improvement of the individual as a peculiar form of self-awareness and creative realization.

Key words: aesthetic perception, art, designer, professional activity, artistic and aesthetic education